

SAMLAREN

TIDSKRIFT UTGIFVEN

AF

SVENSKA
LITTERATURSÄLLSKAPETS
ARBETSUTSKOTT

TRETTIOSJÄTTE ARGÅNGEN

1915

UPPSALA

ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-AKTIEBOLAG 1915

En förbisedd dikt af Gunno Dahlstierna.

Af

Erik Noreen.

Gunno Dahlstiernas hittills bekanta svenska skrifter äro icke många.¹ De äro: Den Trogna Heerden, öfversättning af Guarinis Pastor fido, Stettin u. å. (TH), Kunga Skald 1697 (KS), åtta sonetter tryckta tillsammans med KS, Giöta Kiämpa-Wisa [1700] (GK), fyra grafdikter, af hvilka den längsta och mest betydande är "Et wälförtiänt Beröm" vid Carl Liedemans död 1691 (WB) samt en liten bröllopsdikt 1689. Utom TH äro dessa dikter samlade hos Hanselli 6: 1 ff. Dessutom skall han enligt J. H. Lidén, *Historiola litteraria* (1765), s. 72, ha författat "et Hiältequa, uti enfaldig Skaldeart, sammansatt öfver Carl XII:s margfaldige dråpeliga seg-rar emot sine märkelige fiender 1706", men hvarken af Lidén eller senare har denna dikt kunnat återfinnas.² Med hänsyn till det ringa omfånget af hans produktion och då Dahlstiernas diktning både ur rent poetisk, litteraturhistorisk och — sist men icke minst — språklig synpunkt erbjuder stort intresse, meddelas här nedan dikten *Saxa-Kalaas* (SK), hvilken, som jag närmare skall söka på-visa, med full säkerhet torde kunna tillskrifvas Gunno Dahlstierna. Denna dikt finnes omtryckt i Afzelii Sago-Häfder XI: 1, s. 127—130, men på ett mycket otillfredsställande sätt.³ Afzelius påstår här, att Magnus Stenbock är författaren, men (som Wrangel, *Det Caro-*

¹ Jfr SCHÜCK i SCHÜCK-WARBURG, *Illustrerad svensk litteraturhistoria* I², s. 456.

² Jfr SCHÜCK, *Bibliografiska och Litteraturhistoriska Anteckningar*, s. 1.

³ Utom att stafningen och ordformer ändrats (t. ex. *granen har barr* i st. f. *Granen bär Baar, mossa för Mosse* etc.) finnas svåra fel som t. ex. »De herdar, som walle gå nordost i fjäll» i st. f. *nordast 'längst norr ut'.*

linska tidehvarfvet komiska diktning, s. 16 not 1 påpekar) i samma arbete XI: 2, s. 305 f. aftryckes åter slutet af dikten, hvilken här säges vara "som vanligt af onämnd författare". Sju strofer finnas hos Wrangel, a. a. s. 16 f., ej heller alldeles nöjaktigt återgifna.¹

Originalt² består af 8 opaginerade sidor. Numreringen af stroferna härrör från mig. Omkvädet har uteslutits utom efter första och sista strofen.

Swea Landz
FRIJDS-FRÖGD
i Saxen,
I begynnelsen af 1707. Åhret.
Elliest kallad
Saxa-Kalaas.

I Stockholm präntat hos Kungens Boktr. WERNER.
samma Åhr.

1.

KUNG CARL han drog sig uhr Påhla-Land uth;
Saxinga Krijg at bringa til sluut.
I affton blifwa wij lustiga!

2.

KUNG CARL han tåga i Saxaland inn;
Modig i Hug; frijdfärdig i Sinn
I affton etc.

3.

Han stadna 'ke förr än wed gamla Ran-Stad:
Skrämder war Saxen: Swänskingen glad.

4.

Så många i Landet, som wijste Gewähr;
Dhe skuddades uth som Fiäder i Wäär.

5.

Ey torde seen töfwa mehr någon af dem:
Men Dyringa-Wald han blef deras hem.

¹ Så citerar W. *täcka dhe Malt* i st. f. *tärka dhe Malt*.

² Endast denna upplaga finns i U. U. B.

6.

Dock war dem KUNG CARL än een Herre så blijd;
Han Stilla-Stånd gaf i Siuttij Daars Tijd:

7.

Och KONUNG AUGUSTUS i många Fält-Braak,
Som modder mehr war, än goder hans Saak:

8.

När han uti Littawen detta förnam;
Lusta til Fred han wijste och fram.

9.

KONUNG CARLS Wänskap då wog han med loot¹;
Cronan af Påhln ey wägde där moot.

10.

Straxt låfwa två Fränder hwar annan sin Troo,
Som Swea gir Hopp och Saxamän Roo.

11.

Nu slöte två Kungar den ewiga Fred;
Som hwarie Christtrogen frögdades wed:

12.

Här stifta två Hiältar det helga Fördrag,
Som folkommen Fred gaf; Gudi Behag!

13.

Sij så blefwe Saxar med Swänske god Wänn,
Fast mången, iag troor, han troor det ey änn!

14.

Men nu plägar Saxar de Swänska som bäst;
Den ena är Wärd, den andra är Gäst;

15.

Så lefwa nu Swänske hoos Saxar i Boo,
Som Stallbröder plä i Wänskap och roo.

¹ Betyder säkerligen '(vikt)lod': fsv. någon gång *lot* jämte *lodh*, mt. *lôt*, *lode*.

16.

Nu rogas de Gäster med Skiämt och med Spehl;
Nu få de bå Maat och penningar tell.

17.

Sij så rijda Swänskar i Saxaland kring,
Dhe dricka uhr Skåål; de dansa i ring:

18.

Och Wällkommen delas där uth åt hwar man
Det mästa som hwar een gitter och kan.

19.

Saxa-Möör glädiens i Hiertan och Hog;
Nu haan j, iag troor, fått Beelare nog:

20.

Belare nog; de då gofwe til swaar,
Men fåå äre dhe som willja stå kaar!

21.

Nog gå oss Beelare til och ifrå;
Men ingen veet hwem hon ännu skal få.

22.

Gilliare träda nog fram til vår By;
Men Frijare rijda alla förbij.

23.

Nu hålla de Swänska i Saxaland Juul,
De dansa på Lofft; de dricka i Skiul.

24.

De segla til Tyskland: och de nappa Steek:
Och dhe skära Fläsk: dra gränia i Leek.

25.

Dhe hälsa på Drottning: ta Sirsor i Säll:
Dhe rijda til Kungs: skoo Blacka med Wäll.

26.

Dhe buga för Påfwen: och de kasta Want.
Så mussla de Skoo: så deela de Pant:

27.

Så tämja dhe Stutar; så tårka de Malt:
Så skråma dhe Jutar: hwem minnes alt?

28.

Dhe qwåda om Kiåmpar; de qwåda om Slag:
Dhe qwåda om ålskog uti godt Lag.

29.

Dhe springa på Hallm: och dhe hoppa på Strå:
Wårdarna deras undra der på.

30.

Nu blef den Frijden i Swea kungiord:
Himmel! hwad fågnad blifwer der spord!

31.

På Gamman och Glådie där är nu ey Mått:
Åhra skeep Gud för så mycke gått!

32.

Den Stora Frijd-Försten, som Stiårnor och Dag,
Regerar, har giordt det ådla Fördrag!

33.

Hans Under wij skåda på Jord och Lufft:
Och denna Gudz Fred går öfwer Förnufft.

34.

Ty låtom oss prijsa wår Skapare blijd;
Som Swea en gång geer fullelig Frijd.

35.

Dhe Herdar, som walle gå Nordast i Fiåll,
Dhe siunga och lalla Morgon och Qwåll,

36.

Dhe siunga och önska, ja beder der om,
At himmelens Konung wore så from:

37.

At dhe een gång hemma sin Herre få see;
Så wille dhe glådias: wille de lee.

38.

Dhe önska sin KONUNG så många god Daar
Som diuren i Skog: som Granan bär Baar!

39.

GUD gifwe KUNG CARL så mången god Natt;
Som Stiernor i går på Himmelen satt!

40.

GUD unne sin Smorda så mången god Stund;
Som Sanden i Haaf: som Löfwen i Lund!

41.

GUD gifwe vår KONUNG så mången god Tijd:
Som Måsse på Bårg: som Gräset i Lijd!!!
I affton blifwa wij lustiga!

Richard Dybeck yttrar i Runa 1865 ff. (folio), s. 43, not 1, följande: "Dahlstjerna nämner i sin Konunga Skald tre "ungdommens Juhle-lekar", säkerligen uppfattade på Dal, der de ännu lekas, och alle upptagne i den bekanta rimade förteckningen öfver svenske folklekar. Det slår knappt fel att Dahlstjerna, heldre än Israel Holmström, är rimens författare, och de många uppräknade lekarne skulle då varit bekante på Dal". De i KS nämnda jullekarna äro *nappa stek*, *skrämma jutar*¹ och *två slår den tredje*.² Hvad menar Dybeck med "den bekanta rimade förteckningen öfver svenske folklekar"? I SK, som ju svårligen kan sägas vara en dylik "förteckning", nämnas endast de två förstnämnda lekarna. I den af Wrangel, a. a. s. 149, not 1, omnämnda "Saturnalia Svethico Gothica" (tr. i Bergii Små-Saker V: 63 f.), som ju verkligt är en förteckning öfver svenska folklekar och intet annat, nämnas likaledes endast dessa två lekar (under namnen *Nappa stek* och

¹ Str. 220: »Och ingen nappar Steek; och ingen skrämmer Jutar», hvartill i en not anmärkes: »äre twänne ungdommens Juhle-lekar, som så heeta».

² Str. 230: »Där kiärlig Möö sin Wänn med hwijta Handen slog» med noten »Förstå i den Juhle-leken: två slår den tredje».

Skrämma Danskar).¹ I en dikt af "Fången i Simbirsk" (Hanselli 11: 42), där åtskilliga jullekar uppräknas, nämnes blott *nappa steek*²:

På thet I kommen hog the Swenska Juleleker:
Taa blindbock, nappa steek; dock bort med tämja stutar,
Then leek giör halsen ondt; men skiära hafren af,
Som kiärstan binda skall; draa öfwer salta haaf;
För panten kyssar gee, fast blyga Jungfrun prutar,
etc.

I Israel Holmströms bekanta visa slutligen ("Kom drängar, kom pigor" etc.) nämnes ingen af de tre ifrågavarande lekarna. Dybeck måste väl således afse Saturnalia eller SK, ehuru ingen af dessa, såvidt jag vet, tillskrifvits Holmström. Om Dybeck har afsett SK, har han enligt min mening sett alldeles riktigt.

Till att börja med några allmännare anmärkningar. Redan den omständigheten, att SK är en medveten efterbildning af "folkvisan" — liksom GK³ — gör det ej osannolikt, att Dahlstierna är författaren. Lamm har påpekat (Olof Dalin, s. 55), att Dahlstierna för GK mest synes "ha begagnat den grupp af folkvisor, till hvilka 'Herr Hjalmar' hör, och hvilkas mest bekanta representant är den mycket sena 'Kampen Grimborg'." Det har då sitt intresse att lägga märke till identiteten i versbyggnad (obs. särskildt omkvädet, som eljest växlar mycket i balladerna) mellan SK och "Herr Hjalmar":

Herr Hjalmar war en lijten Smådrängh,
Han tiente lijten Kirstin för sin Säng.
Så frommer redh Hjalmer i Sadelen.

(Geijer-Afzelius, Sv. folkvisor², s. 265.)

Den förtrogenhet med och intresse för balladerna, som Dahlstierna

¹ Af de i SK nämnda lekarna återfinnas dessutom följande i »Saturnalia»: *Draga gränja, Torcka malt, Tämja stutar, Mussla skor, Hälsa Påfwen, Blacken sko* och *Kasta wantar*.

² Denna lek tycks ha varit en af de populäraste; den nämnes äfven (»*Nappa steek*») i en dikt af Erik Lindschöld (HANSSELLI 4: 158) jämte lekarna »*Nyppe-nupp i näsa*» och »*Blinnbock*».

³ Af samma art torde ha varit hans förkomna »Hjaltequa, utienfaldig Skaldeart».

ådagalägger i GK, KS och WB (jfr Lamm, a. a., s. 53 f.), framträder äfven i SK 28 "Dhe qwäda om Kiämpar" etc. Nära besläktadt härmed är det rentaf folkloristiska intresse för folklekar, som vi finna i SK (jfr ofvan). Den skaldeindividualitet, som träder oss till mötes i SK, öfverensstämmer också för öfrigt med Dahlstiernas. Alla Dahlstiernas dikter äro tillfällighetsdikter, de två mest betydande, KS och GK, patriotiska tillfällighetsdikter — liksom SK. Märk äfven hans förkomna "Hiälteqwa".

I sin utmärkta undersökning Giöta Kiämpa-Wisa (Språk och stil 7:20 ff.) påpekar Hesselman (s. 219) som en egendomlighet för Dahlstiernas stil, att han försvenskar egennamn ur främmande språk (*stora Nogåhl, Pärönå* etc. GK, *Stråtesund* m. m. KS). I SK möter oss detsamma: *gamla Ran-Stad* 'Altranstädt', *Dyringa-Wald* 'Thüringerwald', för att inte tala om *Påhla-Land* 'Polen' och *Saxaland* 'Sachsen'.

Rörande ordförrådet i öfrigt framhåller Hesselman s. 222 ff. åtskilligt, som utan vidare kan tillämpas på SK, så t. ex. de för västra Sverge karakteristiska orden *Fiäll* (SK 35) och *Lijd* (SK 41). Vidare *belare* 'friare', ett af Dahlstiernas älsklingsord (TH 27, 88, 169 [2 g.], KS, GK och SK 19, 20, 21¹; detta eljest ej vanliga ord anför Svenska akademiens ordbok i denna form endast från D. och Düben 1722²) och *modder* 'vid godt mod' e. d. (GK, KS; SK 7); *modder* är emellertid ej så sällsynt i tidens språk (se Dahlgren, Glossarium öfver föråldrade och ovanliga ord och talesätt i svenska språket). Andra för Dahlstierna typiska ord äro *qwäda* (KS 10, 37, 103, 127, 214, 215 [3 g.], 244, GK 114, WB [3 g.], TH; SK 28 [3 g.])³ och *lalla* 'sjunga vallvisor'⁴ GK 114: SK 35.

Af till formläran hörande egenheter i SK öfverensstämma följande med Dahlstiernas språkbruk eller dalbomålet: *wog* SK 9 'vägde' (jfr *wägde* ib.): *dalbom. vog*; *rogas* SK 16: *rogar* KS 259; *walle gå*, SK 35 'gå vall': *gå walle* GK 91, *dalbom. gå vulle*; *Granen* SK 38

¹ KS och GK citeras efter strofer (jfr Hansellis upplaga), TH efter sidor.

² Det förekommer i balladen »Herr Hjalmar», hvarom se ofvan.

³ Subst. *qwa* 'dikt' är också oerhördt vanligt hos D. (KS, TH, WB och jfr det förlorade »Hiälteqwa»).

⁴ Jfr dalbomålets *lål(V)a* i samma betydelse.

'granen': *solan* GK, *Getans* KS, *Gätan* WB 'geten' o. s. v. (dalbom. *grana*, jfr vidare Hesselman s. 227); *Baar* SK 38 'barr': dalbom. *bar*; *Mässe* SK 41 'mossa': på västsvenskt vis har D. ofta *-e* svarande mot riksspråkets *-a* i ord som *Skade* KS 15, *Skugge* TH 5, etc.; *Wäll* SK 25 'våld': *wäll* GK 27; *gir* SK 10 'ger': *gir* TH 51, dalbom. *gir*. Fornsvensk dativ pluralis på *-om* är vanlig hos D. (*Frommom* KS 21, *i fordnom Bookom* KS 264, o. s. v.); jfr *folkomen* SK 12 'åt folken'.

Några rim i SK förtjäna särskild uppmärksamhet. På det hela taget är rimningen särdeles korrekt. Utom möjligen¹ det traditionella rimmet *hem: dem* 5 torde endast *By: förbij* 22 vara orent; rim mellan *i* och *y* äro emellertid vanliga hos Dahlstierna, t. ex. *lyste: hyste: wijste* KS 16, *nya: bija* 'bida' GK 109, men särskildt i TH, t. ex. *By: blij* 257, *blijr: bryr* 80, *drijfwa: klyfwa: blifwa* 80, *kyssa: gissa* 65, *fylles: stilles* 89, etc.² — Med rimmet *Spchl: tell* ('till', med i västsvenska dialekter vanlig öfvergång af kort *i* till *e*) SK 16 jämför *Spell* KS 212, TH 178, *Lång-Spell* TH inl., *Horespell* TH 183. — Särskild uppmärksamhet påkalla rimmen *Hog* 'håg': *nog* SK 19 och *om: from* SK 36. Hesselman yttrar (s. 226): "D., liksom andra västsvenska skalder, rimmar också stundom *o* i sådana ord som *hog, rog* — med ursprungligt kort *ö* (eller *ü*) framför *g*-ljud, i hvilket fall normala nysv. dialekter i regel ha öppet *å* eller vokal mellan *å* och *ö* — med ord som nysv. ha långt slutet *ö*, som uppkommit af fornsv. långt *ö*." I själfva verket förutsätta orden *hog, rog, tiog, boge* (äfven *boga* 'buga'³) hos D., så vidt jag kan finna, alltid ett uttal med slutet *o*, öfverensstämmande med folk målet i hans födelsebygd; detta uttal utgår från fornsvenska former med kort *ü*.⁴ Vi finna hos D.: *Finnerog: nog: Plog* KS 222, *Skogen: Plogen: Hogen* KS 268, *uti Hoge: noga* GK 103, *tiog: tog: nog* WB, *undrog: Hog* TH (Den Företalande Alfeus), *Boge: tilltoge* TH 82,

¹ Jfr dock *Hämna* 'hemma': *Stämna* KS 177.

² I hela Runii produktion finnas däremot enligt A. ÅKERBLOM, *Runii svenska rim*, endast 7 exempel på rim mellan *i* och *y*.

³ T. ex. *bogar: fogar* TH 90; jfr HESSELMAN, a. st., E. NOREEN, *Ärtemarks-målets ljudlära* I: 111.

⁴ Jfr E. NOREEN, a. a., s. 111 f.

Hog: *nog* TH 87, *i hog*: *nog*: *Fog* TH 231 f., *i Hog*: *Bog* TH 251. Till yttermera visso skrifver D. i TH (Den Föret. Alfeus) *Hoog*; *oo* betecknar i TH alltid slutet *o*-ljud. — Liknande är förhållandet med *om*: det uttalas i dalbomålet med slutet *o*-ljud, utgående från fornsvenskt *ü*. Det rimmar hos Dahlstierna alltid med ord som ha slutet *o*-ljud af äldre långt *ō*, eller med ord som i likhet med *om* i dalbom. ha *o* af äldre *u*: *Rom* 'rum': *om*: *Christendom* KS 113, *om*: *krom* 'krum': *Skom* 'skum' KS 186, *om*: *Christendom*: *som* (jfr fsv. *sum*) KS 188, *om*: *Grifterom*: *Ålderdom* KS 237, *rikiedom*: *tom*: *om* WB, *om*: *Dom* TH 88, *Rom* 'rum': *om* TH 106, *om*: *Läkedom* TH 252.¹

Några uttryck och fraser i SK, som förefalla mig typiska för Dahlstierna, äro: *Gud unne sin Smorda* etc. SK 40: jfr *Herrens Smorde* KS (tillägnan), *Guds Smorda* KS 45, *Gud sin Smorda komma böd* KS 65, *sin* [Guds] *Smorda* KS 141, *Din* [Guds] *Smoorde* GK 116.² — *Dhe Herdar, som walle gå Nordast i Fiäll*³, *Dhe siunga och lalla Morgon och Qwäll* SK 35: jfr *Dhe Wall-Barn de lalla å de qwäda* GK 114, *längst Noohl äth te Fiäls* GK 83 samt äfven *Nordanskog* KS och *Längst Norr i Sunnan Skog* WB. — *Han stadna 'ke förr än wed gamla Ran-Stad* SK 3: jfr *Han stanna 'ke förr hemma i Moskowa staa* GK 110.

Äfven stafningen i SK synes tala för att Dahlstierna är dess författare. Märk t. ex. *Wänn* SK 13 = Dahlst. (KS 32, TH 6, etc.), *Bärg* SK 41 (KS 62, etc.), *Swänsk* SK 13 o. s. v. = KS, GK, TH (titelbladet); omkring år 1700 synes eljest *swensk* vara något vanligare. SK 2 skrifves *inn*, rimmande på *Sinn* 'sinne'. Dahl-

¹ Med ordet *komma* är förhållandet alldeles likadant: *blomma*: *komma* KS 45, *förnommit* 'förnummit': *kommit*: *rommit* 'rummet' KS 179, *Blommer*: *kommer* TH Föret. Alfeus, *Fromma*: *bekomma* ib., *kommit*: *förnommit* TH 11, *komma*: *fromma* TH 22, *komma*: *Blomma* TH 59 f., *förnommet*: *bekommet* TH 74, *Blomma*: *komma* TH 91, *Fromma* (s.): *komma* TH 94, *igenkommer*: *frommer* TH 134, *fromma*: *komma* TH 151, *undkomma*: *fromma* TH 206, *komma*: *Fromma* TH 225.

² Särskildt detta ställe i GK visar stor likhet med SK: i bägge fallen utmynnar dikten i en bön till Gud att bevara sin smorde. — Eljest är uttrycket helt naturligt rätt vanligt i dikter till och om kungen.

³ Kan återgå på folkviseuttryck som i *Nordanfjell* i Kämpen Grimborg.

stierna skrifver *in* (t. ex. KS 63), men *inn* i rim med ord som *Sinn*, *Skinn* (KS 193, GK 78).

Tillsammantaget torde hvad här påpekats vara mer än tillräckligt, för att man skall ha rätt att tillskrifva Gunno Dahlstierna *Saxa-Kalaas*.